

SOSYAL DEĞİŞİM İÇİN GÖÇMENLERİN SESİ: GÖÇMENLERİN POLİTİK KATILIMINA SOSYAL PSİKOLOJİK BAKIŞ

Selen GÖKSAL¹

Filiz KÜNÜROĞLU²

Öz

Bu makalenin amacı, ev sahibi ülkelerdeki göçmenlerin politik katılımını (oy kullanma, kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış politik faaliyetler) konu alan ulusal ve uluslararası alandaki ampirik çalışmaları derlemektir. Göçmenlerin göç sonrası politik faaliyetleri hem ev sahibi ülkenin demokratik iklimi hem göçmenlerin entegrasyonu açısından son derece önemlidir. Bu nedenle göçmenlerin politik katılımının altında yatan sosyal psikolojik süreçlerin açıklanması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, göçmenlerin politik katılımındaki dinamik incelenmiş ve bu sürece grup düzeyinde ve bireysel düzeyde etki eden faktörler derlenmiştir. Grup düzeyi değişkenleri arasında sosyal adaletsizlik, etkililik algısı, sosyal kimlik ve gruplar arası temas gibi faktörlerin göçmenlerin politik katılımı üzerindeki etkilerine, bireysel farklılıklar arasında ise eğitim, cinsiyet, kuşak gibi bireysel özelliklere odaklanılmıştır. Son olarak, geçmiş çalışmaların sınırlılıkları tartışılmış ve gelecek çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken konulara dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Göçmenler, politik katılım, kolektif eylem, politik entegrasyon, protesto*

¹Yüksek lisans öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, E-posta: selengoksal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6118-0688

²Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, E-posta: filiz.kunuroglu@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2728-6200

GÖKSAL, S. , KUNUROGLU, F. (2022). Sosyal Değişim İçin Göçmenlerin Sesi: Göçmenlerin Politik Katılımına Sosyal Psikolojik Bakış. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(55), 277-304. DOI:10.21560/spcd.vi.899668

THE VOICE OF IMMIGRANTS FOR SOCIAL CHANGE: A SOCIAL PSYCHOLOGICAL VIEW ON THE POLITICAL PARTICIPATION OF IMMIGRANTS

Abstract

The aim of this paper is to review empirical studies on political participation (voting, institutionalized and noninstitutionalized political activities) of immigrants in host countries. Political participation of immigrants in post migration period has critical consequences both for the democracies of the host countries and the integration of immigrants. Therefore, it is highly important to understand the social psychological processes underlying the political participation of immigrants. In this paper, the dynamics of political participation of immigrants are scrutinized and the group and individual level factors that affect the political involvement processes of immigrants in receiving societies are summarized. Among the group level variables, the effects of social injustice, perceived efficacy, social identity and intergroup contact on the political participation of immigrants are discussed. As for the individual differences, the focus were the individual characteristics such as education, gender and generation of immigrants. Finally, the limitations of previous studies as well as issues that should be taken into account in future studies are remarked.

Key Words: *Immigrants, political participation, collective action, political integration, protest*

GİRİŞ

Modern demokrasilerde vatandaşların politik katılımı siyasal karar verme süreçlerinde büyük bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, yoğun göçmen nüfusuna sahip ülkelerde göçmenlerin politik entegrasyonu ev sahibi ülkeye pek çok katkı sunan önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev sahibi ülkede göçmenlerin oy kullanması, parti siyasetine katılımı ve kurumsal olmayan politik katılımının desteklenmesi bu grupların yasal düzlemde taleplerini resmi otoritelere iletmeleri ve memnun olmadıkları sosyopolitik koşulları değiştirmek için gerekli adımların atılması için büyük önem taşımaktadır (van Zomeren and Iyer, 2009; Bloemraad and Vermeulen, 2014). Ayrıca göçmenlerin ev sahibi ülkenin siyasetinde diğer tüm vatandaşlar gibi yasal yollarla otoritelere seslerini duyurabilmeleri ve taleplerini iletebilmeleri onların toplumun bir parçası olabilmeleri için büyük önem taşımaktadır (Black, 1987; Bilodeau, 2008). Göçmenlerin yasal yollarla çıkardıkları ses, ev sahibi ülkenin demokratik iklimine katkı sağlamakta ve kapsayıcı demokrasinin gelişimine hizmet etmektedir (Bilodeau, 2008). Alan yazındaki araştırmalar göçmen ve diğer dezavantajlı grup üyelerinin büyük çoğunluğunun her ne kadar kendi iç grubunun mevcut durumundan memnun olmasa da nadiren sosyal değişim için politik eylemlere katıldığını belirtmektedir (Bilodeau, 2008; Michon and Vermeulen, 2013). Bu yüzden, göçmenlerin politik katılımı sosyologların, psikologların ve siyaset bilimcilerin başlıca çalışma konularından biri olmuştur.

Küreselleşen dünyayla birlikte günümüzde pek çok toplum ırk, din, dil, etnik köken ve benzeri pek çok faktör bakımından farklı sosyal gruplardan oluşmaktadır. Dünya çapında artan bu kültürel çeşitlilik, siyasal düzlemde farklı kültürel alt grupların temsili ve görünürlüğüyle ilgili endişeleri beraberinde getirmiştir. Örneğin, pek çok bağlamda, seçme ve seçilme hakkı elde eden göçmenlerin seçimlerde oy kullanma ya da parti siyasetine katılımı araştırılmaktadır. Avrupada en fazla göçmene ev sahipliği yapan Almanya Federal Meclisi'nde göçmen kökenli milletvekili oranının yalnızca %8,2 olduğu belirtilmiştir (aktaran Uslucan ve Sauer, 2020).

Geçiş ülkesi konumunda olması nedeniyle Türkiye dünya üzerinde en yüksek sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler arasındadır. T. C. İçişleri

Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün 2021 yılı istatistiklerine göre, geçici koruma kapsamında Türkiye’de ikamet eden Suriyeli sayısı 3.707.564’tür. Geçici koruma statüsündeki mülteciler ikamet ettiği ülkenin demokratik seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip değildir, yalnızca vatandaşlık elde eden göçmenler seçimlerde oy kullanabilir ya da milletvekili aday olabilir. T. C. İçişleri Bakanlığı tarafından 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanı ve 27. dönem Milletvekili seçimlerinde Türk Vatandaşlığı alan 22 bin Suriyelinin, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde ise Türk Vatandaşlığı alan 53 bin 99 Suriyelinin oy kullanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (Mülteciler Derneği, 2021).

Oy kullanma ve parti siyasetine katılımın yanı sıra son yıllarda göçmenlere yönelik ayrımcılığın protesto edildiği eylemlerin de artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Günümüze dek, dünyanın pek çok yerinde göçmen ve mültecilere yönelik ayrımcılığın ve göç politikalarının protesto edildiği yürüyüşler düzenlenmiştir. Bu nedenle göçmenlerin kurumsallaşmamış politik katılımını etkileyen faktörler de dikkate değerdir.

Göçmenlerin politik katılımının altında yatan sosyal psikolojik süreçler, ana akım kültür bireylerinin katılımının altında yatan süreçle büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte belirli açılardan farklılaşmaktadır (Bilodeau, 2008; Klandermans vd., 2008; van Stekelenburg, 2013; Saab vd., 2017). Bir ülkede yaşayan farklı azınlık gruplarının homojen bir yapıda olmadığı göz önünde bulundurulduğunda (Dion, 2002), politik katılımı etkileyen faktörlerin yalnızca yerli halk ve göçmenler arasında değil, belirli bir toplumdaki farklı göç geçmişi ve kültüre sahip göçmen grupları arasında bile farklılaşması mümkündür (Simon vd., 2015; Togeby, 2004; Verkuyten, 2017). Göçmenlerin politik katılımını etkileyen makro ve mikro düzeydeki faktörleri araştırmaya yönelik araştırmalar ev sahibi ülkede göçmen gruplarının politik katılımında sosyal adaletsizlik ve ayrımcılık algıları, sosyal kimlik ve grup etkililiği algısı gibi grup düzeyindeki faktörlerin yanı sıra eğitim düzeyi, göç öncesi anavatanındaki politik ilgi ve faaliyetleri ve kuşak gibi bireysel farklılıkların da önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, politik katılım faaliyetleri oy kullanma, kurumsallaşmış/geleneksel ve kurumsallaşmış/geleneksel-olmayan olmak üzere üç kategoride açıklanmıştır. İkinci bölümde,

göçmenleri politik katılıma motive eden ya da onların politik katılımını engelleyen faktörler grup ve bireysel düzey olmak üzere iki alt başlık altında özetlenmiştir. Grup düzeyi değişkenlerinin (örn. iki kültür kimliğiyle özdeşleşme, grup etkililiği, sosyal adaletsizlik algıları, ev sahibi ülkenin kültürel çeşitlilik ideolojileri, gruplar arası temas ve sosyal ağlar) ve bireysel farklılıkların (örn. eğitim, kuşak ve göç öncesi politik faaliyetler) göçmenlerin politik katılımına etkileri, bu konuda yapılmış çalışma bulgularından örnekler verilerek açıklanmıştır. Son bölümde, politik katılımın çok boyutlu yapısı tartışılmış ve bu konuda çalışmak isteyen araştırmacıların multidisipliner yaklaşım benimsemesinin önemine vurgu yapılmıştır.

POLİTİK KATILIM

Politik katılım çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir. Politik katılım, oy kullanma davranışından dilekçe imzalamaya, protestolardan şiddetli ayaklanmalara dek uzanan pek çok eylem içermektedir. Politik katılım genellikle üç grupta sınıflandırılmaktadır: oy kullanma, kurumsal/geleneksel faaliyetler ve kurumsal/geleneksel olmayan faaliyetler (Kranendonk ve Vermeulen, 2019; Reichert, 2017;). Seçimlere katılımın zaman ve çaba açısından bedeli düşüktür ve yalnızca vatandaşlık elde eden göçmenler için uygulanabilir. Oy kullanma davranışı göçmenlerin politik entegrasyonu için önemli olmasına rağmen sosyal değişim için görece daha az etkili olduğu düşünüldüğünden (Kranendonk ve Vermeulen, 2019), araştırmacılar ağırlıklı olarak seçim dışı politik katılıma odaklanmaktadır. Kurumsal/geleneksel politik faaliyetler parti siyaseti olarak da adlandırılmaktadır ve siyasi parti üyeliği, politikacılarla iletişime geçme, bağış yapma ve lobi oluşturmayı içermektedir. Kurumsal/geleneksel olmayan politik faaliyetler ise protesto faaliyetleri ya da kolektif eylemler olarak da adlandırılmaktadır. Kolektif eylemler “bir grup insanın kendi grupları lehine statü, güç ya da etkilerini artırmak gibi belirli ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek planladığı eylemler” olarak tanımlanmaktadır (Wright vd., 1990, s. 995). Klandermans (1997) kolektif eylemin en ayırt edici unsurlarının 1) resmi otoritelere veya diğer gruplara meydan okuması ve 2) ortak bir amaç doğrultusunda dayanışma içinde gerçekleştirilmesi olduğunun altını çizmiştir. Kolektif eylemler dezavantajlı grupların memnun olmadıkları sosyal koşulları değiştirmek, sosyal eşitliği sağlamak ve onlara karşı ayrımcılığı azaltmak için kamuoyu önünde seslerini duyurmada ve hükümete şikayetlerini iletmede

önemli bir araçtır (van Zomeren ve Iyer, 2009). Ayrıca kurumsal düzlemde olmaması nedeniyle vatandaşlık statüsü gerektirmemektedir. Bir diğer ifadeyle, düzensiz/belgesiz göçmenlerin de politik katılımına olanak sağlamaktadır (Bloemraad ve Trost, 2008).

Wright ve arkadaşları (1990) kolektif eylem sürecinde üç ayrıma dikkat çekmiştir: eylem-eylemsizlik, bireysel-kolektif eylem ve normatif olan-olmayan kolektif eylem. Bu durumda, bireyler ilk olarak mevcut durumu kabullenme (eylemsizlik) ile eyleme geçme arasında bir seçim yapmaktadır. Örneğin bazı bireyler kendi iç-grubundan daha dezavantajlı grup üyeleriyle stratejik sosyal karşılaştırmalara yönelebilir (Tajfel ve Turner, 1979) veya içerleme, vazgeçme ve depresyon gibi nedenlerle eylemsizliği tercih edebilirken; bazıları mevcut koşullarını değiştirmek için harekete geçmeye motive olmaktadır (Wright ve Tropp, 2002). Ardından eylemin yalnızca bireyin kişisel koşullarını (bireysel) ya da belirli bir grubun temsilcisi olarak tüm grup üyelerinin koşullarını (kolektif) geliştirmeyi amaçlayıp amaçlamadığı ayrımı yapılmıştır (Wright vd., 1990). Çünkü dezavantajlı grup üyeleri, kendi bireysel durumunu geliştirmek üzere avantajlı dış-grup lehine kendi iç-grubunu terk etme gibi farklı stratejilere yönelebilir (Tajfel ve Turner, 1979). Eğer bir bütün olarak kendi iç-grubu için sosyal değişime karar verdiyse, kolektif eylemin mevcut anayasal sisteme ve normlara uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği (normatif olan ve olmayan) ayrımı yapılmaktadır (Wright vd., 1990). Normatif (şiddet içermeyen/barışçıl) kolektif eylem türleri arasında mevcut yasalara uygun şekilde dilekçe imzalama, izinli yürüyüş, oturma eylemi, grev, boykot ya da gösterilere katılım yer alırken, normatif-olmayan (şiddet içeren/radikal) kolektif eylem türleri yasa dışı bir şekilde isyan, fiziksel saldırı, bina işgali, şiddet içeren ayaklanmalar ve terör saldırılarını kapsamaktadır (Becker ve Tausch, 2015; van Zomeren ve Iyer, 2009; Wright vd., 1990).

GÖÇMENLERİN POLİTİK KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Günümüze dek göçmenlerin politik katılım örüntülerini inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılar göçmenlerin politik katılımında sosyal süreçlere, bazıları ise kişisel özelliklere vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada göçmenlerin politik katılımını etkileyen faktörler grup ve bireysel düzey olmak üzere iki alt başlıkta derlenmiştir.

Grup Düzeyi Değişkenleri

Politik katılım davranışları bireylerin buldukları kişilerarası ve daha geniş makro bağlamdan bağımsız ele alınamaz. Bu doğrultuda, göçmenlerin politik faaliyetlerini açıklarken grup düzeyi değişkenleri araştırmacılara önemli bir anlayış kazandırmaktadır. Grup düzeyi değişkenlerine sosyal adaletsizlik/eşitsizlik ve grup etkililiği algıları, sosyal kimlik, ev sahibi ülkenin politik fırsat yapısı ve kültürel çeşitlilik ideolojileri, gruplar arası temas, göç öncesi yaşanan ülkenin politik atmosferi ve sosyal ağlar örnek gösterilebilir.

Sosyal Adalet Algısı

Çok sayıda çalışma kolektif eylemin temelinde şikâyet ve sorunların olduğunu ve bunların pek çoğunun sosyal adaletsizlik algılarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Grant, 2008; Kaya ve Mamatoğlu, 2019; Klandermans, 1997; Klandermans vd., 2008; van Stekelenburg, 2013; van Stekelenburg ve Klandermans, 2013; van Zomeren vd., 2008). Sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik algıları Görelî Yoksunluk kuramıyla açıklanmaktadır. Kuramdaki görelî yoksunluk kavramı, insanların kendi koşullarını gerek başkalarının koşulları gerekse kendi geçmişindeki standart ile karşılaştırmasına dayanan öznel his ve algılarını ifade eder (Crosby, 1976). Görelî yoksunluk hissini ön koşulları X'e sahip olmayan birisinin 1) başkalarının X'e sahip olduğunu gözlemlemesi, 2) X'i istemesi, 3) X'e sahip olma hakkının olduğunu hissetmesi, 4) X'i elde etmenin mümkün olduğunu düşünmesi ve 5) X'e sahip olmamak için kişisel sorumluluk hissetmemesi olarak belirtilmiştir (Crosby, 1976). Runciman (1966) bireylerin kendilerini diğer bireylerle karşılaştırma yapmasının (egoistik/kişilerarası/birey temelli görelî yoksunluk) yanı sıra kendi iç grubunu diğer dış gruplarla karşılaştırma yoluna da gidebildiğinin (fraternal/grup temelli görelî yoksunluk) altını çizmiştir. Kişilerarası görelî yoksunluktan ziyade, grup düzeyindeki görelî yoksunluk, kolektif eyleme katılım sürecinde önemli bir rol oynamakta (van Zomeren vd., 2008; Walker ve Mann, 1987) ve bilişsel bileşeninden ziyade (adaletsizlik ve ayrımcılık algıları) özellikle duygusal bileşeni (grup düzeyinde öfke, içleme, memnuniyetsizlik) kolektif eyleme katılma kararında başlıca rolü oynamaktadır (van Zomeren vd., 2008). Ayrıca, Görelî Yoksunluk kuramı (Crosby, 1976) ve Eşitlik kuramı (Adams, 1963) doğrultusunda, nesnel sosyal adaletsizlik kriterlerinden ziyade

birey tarafından sübjektif olarak algılanan eşitsizlik ve ayrımcılık kolektif eyleme katılım sürecinde etkin rol oynamaktadır (Runciman, 1966, s. 10; van Zomeren ve Iyer, 2009;).

Örneğin, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin ulusal ve dini ayrımcılık algıları artıkça kolektif eyleme katılımlarının arttığı (Gezici-Yalcin, 2007) ve aynı doğrultuda Hollanda'da yaşayan Türk göçmenlerin reddedilme algıları artıkça politik Müslüman derneklere katılma düzeylerinin arttığı (Verkuyten ve Yıldız, 2007, çalışma 3) gözlenmiştir. Benzer şekilde, Almanya'daki Türk göçmenlerle yürütülen nitel bir çalışma, göçmenlerin geleneksel (parti siyaseti) ve geleneksel olmayan (protesto) politik katılımlarının sosyal adaletsizlik algılarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir (Reichert, 2017). Özetle, medya, ücret, terfi ve emlak piyasası gibi pek çok farklı alanda algılanan grup düzeyindeki adaletsizlik, ayrımcılık ve eşitsizlik göçmenlerin sosyal değişim için kolektif eyleme katılımında en temel faktörlerden biridir (Birt ve Dion, 1987; Dion, 2002).

Etkililik Algısı

Grup etkililiği, bir bireyin kolektif eylem yoluyla amaçlarına ulaşmada, bir diğer ifadeyle mevcut sosyal koşulları veya politikaları şekillendirmede algıladığı grup düzeyindeki kontrol ve etki hissini ifade etmektedir (van Stekelenburg ve Klandermans, 2013; van Zomeren vd., 2008). İnsanların kolektif eylem yoluyla gruplarının kaderini değiştirebileceğine yönelik etkililik algısı artıkça kolektif eyleme katılma istekliliği de artmaktadır (Klandermans, 1997; Mummendey vd., 1999; Simon ve Grabow, 2010; van Zomeren vd., 2008).

Kolektif eylem sürecinde duyguların -özellikle grup düzeyinde öfkenin- önemli bir rolü vardır ve etkililik algısı duyguların yaklaşma-kaçınma bileşenini belirlemektedir. Örneğin, grup etkililiği algısının düşük olduğu durumda, göçmenlerin korku hissettiği ve kolektif eyleme katılımdan kaçınma eğiliminde olduğu; tam tersi şekilde, etkililik algısı yüksek olduğunda ise öfke hissettiği ve yaklaşma motivasyonu doğrultusunda kolektif eyleme katılma konusunda yüksek motivasyon gösterdiği gözlenmiştir (Klandermans vd., 2008).

Ek olarak, grup etkililiği algısının bireylerin normatif olan ve olmayan kolektif eylem tercihini etkileyebileceği iddia edilmiştir. Tausch ve arkadaşlarının (2011) hem Almanya'daki ana akım kültürden bireyler hem Hindistan ve İngiltere'deki Müslümanlarla yürüttükleri çalışmasında, etkililik algısının normatif eylem katılımıyla pozitif ve normatif olmayan eylem katılımıyla negatif korelasyon gösterdiği gözlenmiştir.

Kimlik

Daha önce bahsedildiği üzere, grup düzeyinde algılanan görelî yoksunluk, belirli bir grup içindeki kişilerarası karşılaştırmaya dayanan egoistik görelî yoksunluğa göre kolektif eyleme katılımı daha belirleyicidir (van Zomeren vd., 2008; Walker ve Mann, 1987). Ayrıca grup etkililiği algısı kolektif eyleme katılımı etkilemektedir (Mummendey vd., 1999; van Zomeren vd., 2008). Van Zomeren ve arkadaşlarının (2008) meta analiz çalışmasına dayanan Kolektif Eylemin Bütüncül Sosyal Kimlik Modeli, kolektif eylemi açıklarken öne sürülen eşitsizlik ve etkililik algısı yaklaşımlarına bütüncül bir bakış açısı getirmektedir. Bu modele göre, kolektif eylem en temelde bireyin kendini bir grup üyesi olarak kategorilendirmesini (sosyal kimlik) gerektirir. Bireyin kendini üyesi olarak tanımladığı grubun amaçlarına ulaşmadaki etkililik ve grup düzeyinde adaletsizlik algılarının ve dolayısıyla grup düzeyinde hissedilen öfkenin kolektif eylemi yordadığı öne sürülür. Bu modelin literatüre en büyük katkısı, sosyal kimliğin kolektif olayların birey için belirginliğini ve kişisel ilgililik düzeyini artırarak kolektif eyleme katılımının temelinde yattığını öne sürmesidir. Kolektif eyleme katılım sürecinde sosyal kimliğin kritik bir rol oynadığı görüşü alan yazında tutarlı bir şekilde desteklenmektedir (Kaya ve Mamatoğlu, 2019; Mummendey vd., 1999; van Stekelenburg, 2013; van Stekelenburg ve Klandermans, 2013; van Zomeren vd., 2008)

Bireyler aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabilmektedir. Bu iddia klasik sosyal psikoloji araştırmalarındaki “yeniden kategorilendirme” görüşüne dayanmaktadır (Dovidio vd., 2009). İkili kimlik kavramı bireylerin belirli bir alanda birbiriyle uyumlu ya da çelişen alt ve üst kimliklerini ifade eder. Bir diğer ifadeyle, belirli bir alt kimlikle özdeşleşme (etnik kimlik) üst kimlikle (ulusal kimlik) özdeşleşmeyi reddetmeyi gerektirmez. Göçmenlerin her iki kültür kimliğiyle kurduğu ilişki yazında geniş bir yer kaplamaktadır.

Kültürleşme araştırmaları bağlamında ikili kimlik kavramı, Berry'nin (2001) öne sürmüş olduğu etnik kültüre yönelim ve ana akım kültüre yönelim boyutlarıyla yansıtılmaktadır. Berry (2001) kültürler arası ilişkiler kapsamında göçmenlerin hem kendi etnik kültürü hem ana akım kültür ile nasıl ilişkilendiklerine bağli olarak dört farklı kültürleşme yönelimi öne sürmüştür: entegrasyon, asimilasyon, ayrışma ve marjinalleşme. Dovidio ve arkadaşları (2009) bu stratejileri gruplar arası ilişkilere uyarlamıştır. Etnik kültür kimliğinin korunmasıyla birlikte ana akım kültür ile iyi ilişkiler kurmaya yönelik entegrasyon (bütünleşme) stratejisi gruplar arası ilişkilerde “ikili kimlik” kavramı ile örtüşmektedir. Ana akım kültüre yönelim olmaksızın yalnızca etnik kültür kimliğinin korunmasına yönelik ayrışma stratejisi “ortak iç grup kimliği” veya “farklı gruplar” olarak ifade edilmektedir. Etnik kültürün terkedilmesiyle birlikte yalnızca ana akım kültüre yönelimi vurgulayan asimilasyon stratejisi “tek grup kimliği” olarak adlandırılmaktadır. Hem etnik hem ana akım kültürü terk etme ve yabancılaşma olarak tanımlanan marjinalleşme stratejisi ise gruplar arası bağlamda “ayrık bireyler” olarak ele alınmaktadır. Alan yazında bu kavramlar birbirleri yerine kullanılabilirlerdir.

Alan yazında etnik ve ana akım kültüre yönelimin normatif olan ve olmayan politik eylem katılım üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin Kanada'da yaşayan göçmenlerin ulusal (Kanada) kimliğiyle özdeşleşme düzeyi artıkça, göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılık algısı azalmakta ve bunun sonucunda protestoya katılma niyetleri azalmaktadır (Grant, 2008). Yapılan bir başka çalışmada, Almanya'da yaşayan Rus göçmenlerde ikili kimlik (entegrasyon) artıkça politik faaliyetlere katılma oranlarının arttığı gözlenmiştir (Simon ve Grabow, 2010). Benzer şekilde, Hollanda'da Türk ve Faslı göçmenlerin politik faaliyetlere katılımlarının etnik ve dini kimliklerinden etkilendiği gözlenmiştir (Kranendonk ve Vermeulen, 2019). Fakat etnik ve dini kimliğe yönelimin yalnızca etnik ve dini sosyal ağlarının zengin olduğu bireylerde kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış politik katılımı artırdığı gözlenmiştir. Ayrıca Klandermans ve arkadaşlarının (2008) Hollanda'daki Türk ve Faslı ve New York'taki Türk göçmenlerle yürüttükleri çalışmasında, hükümet tarafından adil muamele görmediğini düşünenler arasında ikili kimliğe sahip olan göçmenlerin kolektif eyleme katılımlarının ikili kimlik sergilemeyenlere göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Özetle, göçmenlerin ve diğer etnik azınlık gruplarının politik eylem katılımı ve sosyal değişim istekliliği üzerinde ikili kimlik önemli bir rol oynamaktadır. İkili kimliğe sahip bireylerin sosyal değişimi desteklediği ve bunu gerçekleştirmek üzere yasal protestoları tercih ettiği gözlenmiştir (Glasford ve Dovidio, 2011; Simon vd., 2008, 2010). İkili kimliklerinin etnik bileşeni göçmenleri kendi iç grubu lehine protesto etmeye motive ederken, ulusal kimlik bileşeni onları yasal protesto çeşitlerine yönlendirmektedir. Öte yandan, dahil edici bir “biz” kavramına vurgu yapan ortak üst kimlik (asimilasyon) gruplar arası önyargıları azaltmada ve gruplar arası ilişkilerin daha iş birliğine yatkın ve yardımsever hale gelmesinde etkili olsa da dezavantajlı grupların kendi iç gruplarını statü ve güç bakımından avantajlı grup üyeleriyle sosyal karşılaştırmaya girmemesine ve dolayısıyla sosyal adaletsizliği daha az algılamalarına yol açmaktadır (Dixon vd., 2010). Bu durum azınlık grubu üyelerinin eşit muamele göreceklarine yönelik iyimser beklentilerini artırmakta ve dolayısıyla kolektif eyleme katılma motivasyonlarını azaltmaktadır (Dovidio vd., 2009; Glasford ve Dovidio, 2011).

Yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak, Klandermans (2014) sosyal kimlik, kolektif kimlik ve politize kolektif kimlik ayrımına dikkat çekmiştir. Bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlardan oluşan sosyal kimlik -bireysel düzeyde- bir bireyin grup üyeliğinden kaynaklanan benlik imajını ifade ederken (Tajfel ve Turner, 1979); kolektif kimlik -grup düzeyinde- grup üyeleri tarafından paylaşılan/ortak kimliği yansıtmaktadır (Klandermans, 2014). Kendi grubu adına politik eylemlere katılan bireylerin kolektif kimliği ise politize kolektif kimliğe dönüşür. Bir diğer ifadeyle, politize grup kimliği toplumsal hareket örgütlenmesiyle kimlik edinmeyi ifade etmektedir (Stürmer ve Simon, 2004). Kolektif eyleme katılım sürecinde ağırlıklı olarak politize kolektif kimliğin önemine vurgu yapılmaktadır (Klandermans, 2014; Stürmer ve Simon, 2004; van Zomeren vd., 2012;). Bu doğrultuda, ikili kimliğe sahip olmanın ya da göçmenlerin aleyhine olan göçmen yasalarının belirginliğinden bağımsız şekilde, kolektif eyleme katılım niyeti yüksek bireylerin olabileceği tartışılmıştır. ABD’de birinci kuşak Latin göçmenler ile yapılan bir çalışma, ikili kimliğin protestoya katılım niyeti üzerindeki etkilerinin göçmen yasalarının dışlayıcılığının belirgin olması tarafından düzenlendiğini fakat göç yasalarını

değiştirmek için mücadele etme doğrultusunda fikre dayanan grup kimliğine sahip göçmenlerin kolektif eyleme katılım niyetlerinin -anti-göçmen yasaların belirginliğinden ve ikili kimliğe sahip olmalarından bağımsız şekilde- yüksek olduğunu göstermiştir (Wiley vd., 2014).

Ev Sahibi Ülkenin Politik Fırsat Yapısı ve Kültürel Çeşitlilik İdeolojileri

Ev sahibi ülkenin göçmenlere sunduğu yasa ve haklardan oluşan politik fırsatlar göçmenlerin politik eylem katılımlarını etkilemektedir. Örneğin Pilati ve Morales (2016) politik fırsat yapısı açısından farklılaşan dokuz farklı Avrupa ilindeki göçmenlerin politik eylem katılımını incelediği çalışmasında, göçmenlerin kişisel haklarının korunduğu açık politik bağlamlarda (örn. Stockholm ve Londra), -kapalı politik bağlamdakilere kıyasla (örn. Budapeşte ve Milan)- daha yüksek oranda geleneksel ana akım politik faaliyetlere katıldığı gözlenmiştir. Benzer şekilde, Koopmans'ın (2004) karşılaştırmalı olarak Almanya, İngiltere ve Hollanda'daki göçmenlerin politik katılımını incelediği çalışmasında hem yerel hem ulusal politik fırsat yapısının, göçmenlerin haklarını arama, kamusal alanda göçmen yasalarıyla ilgili tartışmalara katılma ve toplumsal hareket faaliyetlerine katılımdaki önemine vurgu yapmıştır. Daha kapsayıcı politik bağlamlarda, göçmenlerin ev sahibi ülkede haklarını aramak için toplumsal hareketlere daha yüksek oranda katıldığı ve anavatanının siyasetine daha az ilgi gösterdiği, bir diğer ifadeyle daha başarılı bir politik entegrasyon gösterdiği gözlenmiştir. Ek olarak, Almanya'daki Türk göçmenlerle yapılan bir çalışmada, ev sahibi ülkedeki politik kurumlara ve politikacılara güvensizliğin depolitizasyonla ilişkili olduğu belirtilmiştir (Reichert, 2017).

Ev sahibi ülkenin politik fırsat yapısının yanı sıra kültürel çeşitlilik ideolojileri de göçmenlerin kolektif eyleme katılımını etkilemektedir. Glasford ve Dovidio (2011) ikili kimlik (çokkültürlülük) ve ortak kimlik (asimilasyon/eritme potası) belirginliğinin azınlıkların çoğunluk kültürü bireylerle temasla yönelik isteklilikleri ve sosyal değişim motivasyonları üzerindeki etkisini incelemiştir. İkili kimlik belirginliğinde, azınlık grubu üyelerinin kendi grupları lehine sosyal değişime motive olurken çoğunluk grubu üyeleriyle temas kurmaya da istekli olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Verkuyten (2017) ev sahibi ülkenin kültürel çeşitliliğe ilişkin tutumlarının, Hollanda'daki farklı göç geçmişi ve kültüre sahip

üç göçmen grubunun (Türk, Surinam ve Faslı) ayrımcılığı protesto etme niyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sonuçlar ev sahibi ülkede çokkültürlülük belirgin hale geldiğinde, ikili kimliğe sahip göçmenlerin ayrımcılığa karşı protesto etme niyetinin- asimilasyon yanlısı tutumların hâkim olduğu bağlama kıyasla- daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ufkes ve arkadaşları (2016) ortak kimlik (asimilasyon) belirginliğinin dezavantajlı grup üyelerinin kendi grubuna yönelik adaletsizlik ve eşitsizliğe dikkat etmemesine neden olduğu, bu nedenle gruplar arası öfke ve grup etkililiği algısının azaldığı ve bunun sonucunda sosyal değişim için kolektif eyleme katılma niyetlerinin olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Öte yandan, ortak iç grup kimliği (ayrışma) ya da ikili kimlik belirginliğinin böyle bir etki yaratmadığı gözlenmiştir. Özetle, kültürel çeşitliliğe ilişkin ideolojiler ve entegrasyon politikaları göçmenlere seslerini duyurmaları ve haklarını aramaları için politik katılımı ve kolektif eylemlerde farklı fırsatlar sunar.

Gruplararası Temas

Sosyal psikoloji yazınında, etnik ve ırksal önyargı ve ayrımcılığı azaltmak için uygun koşullarda gerçekleştirilen (eşit statü, ortak amaçlar, iş birliği ve otoriterler tarafından desteklenme) gruplar arası temasın ve arkadaşlıkların öneminin uzun bir geçmişi vardır ve tutarlı bir şekilde desteklenmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2006). Fakat gruplar arası temasın ve uyumun birtakım paradoksal sonuçları vardır. Van Zomeren (2019) gruplar arası temas ve kolektif eylemin birbiriyle uyumsuz ve dışlayıcı yapısını basitçe “arkadaşlarıyla savaşılamazsın” ve “düşmanlarıyla yaşayamazsın” ifadeleriyle açıklamaktadır. Olumlu gruplar arası temas, dezavantajlı grup üyelerinin kendi iç grubunun maruz kaldığı eşitsizlik ve ayrımcılığı daha düşük algılamasına yol açarak sosyal değişim motivasyonu ve çabalarında azalmaya neden olmaktadır (Dixon vd., 2010). Farklı ülkelerde ve farklı dezavantajlı gruplarla yapılan pek çok çalışma olumlu gruplar arası temasın dezavantajlı grupların sosyal değişim motivasyonlarını ve kolektif eyleme katılım niyetlerini azalttığını desteklemektedir (Bagci ve Turnuklu, 2019; Cakal vd., 2011; Dixon vd., 2007; Hässler vd., 2020; Hayward vd., 2017; Saab vd., 2017; Saguy vd., 2009; Tausch vd., 2015; Wright ve Lubensky, 2009). Örneğin Lübnan’da yerli halk ve Suriyeli mülteciler arasındaki temas sıklığı ve niteliğinin kolektif eylem eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelendiği bir çalışmada, yüksek sıklıkta olumlu

temasın yalnızca Suriyeli göçmenlerin kendi iç grupları lehine normatif kolektif eylem katılımını azalttığı öte yandan yerli halkın kendi iç grupları lehine kolektif eyleme katılımını etkilemediği gözlenmiştir (Saab vd., 2017). Ayrıca hem yerli hem de göçmen bireylerde olumlu temasın sıklığı artıkça normatif olmayan kolektif eyleme desteğin azaldığı fakat Suriyeli göçmenlerin -ana akım kültürden bireylere kıyasla- şiddeti daha az desteklediği bulunmuştur.

Gruplar arası azalan öfke ve azalan ayrımcılık algıları, avantajlı grup üyeleriyle olumlu temasın dezavantajlı grup üyelerinin sosyal değişim için kolektif eylem niyetleriyle olan ilişkisine aracılık etmektedir (Hayward vd., 2017). Bu doğrultuda, avantajlı grup üyeleriyle kurulan olumsuz temas ise artan gruplar arası öfke ve ayrımcılık algılarıyla birlikte dezavantajlı grupların kolektif eyleme katılım niyetlerini artırmaktadır.

Öte yandan Afrika kökenli ve Latin Amerikalıların beyazlarla kurdukları arkadaşlıkların etnik aktivizm üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmada, gruplar arası arkadaşlıkların etnik aktivizm eğilimlerini azalttığı fakat diğer iki gruba görece yüksek statüde bulunan Asyalı Amerikalılar üzerinde etkisi olmadığı gözlenmiştir (Tropp vd., 2012). Bir diğer ifadeyle, gruplar arası temasın kolektif eylem niyeti üzerindeki etkisinin azınlık grubunun toplum içindeki statüsüne göre farklılaştığı sonucuna varılabilir.

Özetle, sosyal psikoloji alan yazınında önyargı azaltma ve kolektif eylem modeli üzere iki yaklaşım vardır (van Zomeren, 2019). İlki, gruplar arası temas, arkadaşlıklar ve uyum yoluyla avantajlı grup üyelerinin “biz ve onlar” olarak inşa edilmiş dünya algısını zayıflatmaya, gruplar arası düşmanca duygu ve önyargıları ve etnik/ırksal ayrımcılığı azaltmaya, empati ve güven gibi pozitif duyguların oluşmasına odaklanırken (Pettigrew ve Tropp, 2006), kolektif eylem yaklaşımı dezavantajlı grup üyelerinin mevcut eşitsizliği algılamalarına, bu konuda öfke hissedip toplumda sosyal değişim için kolektif eyleme motive olmalarına vurgu yapmaktadır (Dixon vd., 2010; van Zomeren, 2019). Gruplar arası temas her ne kadar avantajlı grup üyelerinin kültürel çeşitliliği kabullenmelerini kolaylaştırırsa da dış grup üyelerine yönelik adil olmayan muameleden ve avantajlı konumlarını korumaktan onları alıkoymamaktadır. Bu nedenle bazen yasal kanallarla karşı çıkmanın dezavantajlı grupların sosyal eşitsizliklerle savaşıması için itici bir güç olabileceği ileri sürülmüştür.

Göç Öncesi Yaşanılan Ülkenin Politik Atmosferi

Ev sahibi ülkenin politik koşullarının yanı sıra (Koopmans, 2004; Pilati ve Morales, 2016) göç öncesi yaşanılan ülkenin politik koşulları da göçmenlerin politik eylem katılımını etkilemektedir. Batı kültürlerinde protesto halkın sesini duyurabileceği yaygın bir araç olmasına karşın; göçmenlerin büyük bir çoğunluğu protestoların katı bir biçimde bastırıldığı, baskıcı rejimlerin egemen olduğu ülkelere gelmektedir (Bilodeau, 2008; Black, 1987). Göçmenlerin göç etmeden önce yaşamış oldukları ülkelerdeki baskıcı rejimler, onları göç ettikleri demokratik ülkelere bile kolektif eylemlere katılmadan caydırabilmektedir (Bilodeau, 2008). Politik baskı bireylerde hükümete karşı çıkma korkusu yaratabilmekte ya da vatandaşlarının protesto etme alışkanlığını kazanmalarına engel olabilmektedir. Örneğin Kanada ve Avustralya'daki göçmenlerin protesto katılımının karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışmada, ev sahibi ülkeden bağımsız şekilde, baskıcı rejimlerin hâkim olduğu ülkelere göç eden bireylerin göç ettikleri ülkede protesto etme çekimserliği gösterdiği gözlenmiştir (Bilodeau, 2008). Bu doğrultuda, Kanadada Afrika kökenli bireylerin politikacıları protesto etme çekimserliği en yüksek, Batı Avrupalıların ise en az olduğu bulunmuştur. Ancak, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin politik katılımının incelendiği bir çalışmada, politik baskı nedeniyle göç öncesi politik faaliyetlere katılamayan göçmenlerin Türkiye'de parti siyasetine olan ilgilerinin ve demokratik seçimlerde oy kullanma niyetlerinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Şimdi, 2020). Bir diğer ifadeyle, göç öncesi yaşanılan ülkedeki baskıcı rejimler göç sonrasında protesto çekimserliğine yol açsa da geleneksel politik katılım kanallarını etkilemediği sonucuna varılabilir.

Anavatanlarının politik atmosferinin yanı sıra göç öncesi politik faaliyetlere katılım düzeyleri de yerleşmiş olduğu ülkedeki politik katılımını etkilemektedir (Simon ve Grabow, 2010). Aynı zamanda, geçmiş politik davranış repertuarlarını göç etmiş oldukları ülkenin aşına olmadıkları politik sistemlerine aktarmada iki ülkenin rejim benzerliği de önemli bir rol oynayabilir (Black, 1987). Özetle, göçmenlerin göç-öncesi ülkelerindeki politik atmosfer, politik deneyimleri ve iki ülke arasındaki rejim benzerliği göç sonrası politik eylem katılımını etkilemektedir.

Sosyal Ağ Etkileşimi

Klandermans (1997, s. 23) bireylerin toplumsal harekete katılım kararında dört önemli aşama tanımlamıştır. Bu aşamalar 1) toplumsal hareketin politik veya stratejik hedeflerine sempati duyma (tutumsal destek), 2) seferberlik çabalarının bir hedefi haline gelme (dernekler veya arkadaşları aracılığıyla toplumsal harekete davet mesajları vb.), 3) belirli toplumsal hareket faaliyetlerine katılım için motive olma ve 4) katılabilmek için somut engelleri aşmadan (örn. zaman, para ve diğer sorumluluklar vb.) oluşmaktadır.

Toplumsal hareketin politik ve stratejik hedeflerine sempati duyan bireylerin toplumsal hareketin bir hedefi haline gelmesinde dernekler, sendikalar ve sivil toplum örgütleri gibi sosyal ağ yapıları önemli bir rol üstlenmektedir (Tillie, 2004; van Stekelenburg ve Klandermans, 2013). Çünkü kolektif eylemlerin pek çoğu belirli örgüt ve dernekler aracılığıyla düzenlenmektedir (van Stekelenburg ve Klandermans, 2013). Ayrıca, sivil toplum örgütleri insanların sosyal ağlarda politika tartışmaları ve politik süreçlerin nasıl işlediğine dair bilgi edinmeleri için onlara önemli bir bağlam sunar (Klandermans vd., 2008). Örneğin, Hollanda'daki göçmenler arasında örgütsel ağ bağlantıları en yüksek düzeyde olan Türk göçmenlerin politik katılımı, diğer göçmen gruplarına göre, daha yüksektir (Tillie, 2004). Benzer şekilde, Pilati ve Moralis'in (2016) çalışmasında, göçmenlerin etnik ve etnikler arası örgütlenme düzeyleri artıktıkça sığınmacıların gönülsüz bir şekilde ülkelerine geri gönderilmesi veya kamu hizmetlerine erişim gibi konularda sosyal politikaları değiştirmeyi amaçlayan politik eylem katılımlarının arttığı görülmüştür. Bir başka çalışmada, Danimarka'da Türk ve Pakistanlı göçmenlerin etnik örgütlenme düzeyleri artıktıkça oy kullanma dışındaki politik katılımlarının arttığı fakat eski-Yugoslavya göçmenlerinde bu etkinin gözlenmediği görülmüştür (Togeby, 2004). Başka bir çalışmada da sivil toplum örgüt üyeliği -özellikle etnik örgütler- ile göçmenlerin kolektif eyleme katılım arasında pozitif korelasyon gözlenmiştir (Klandermans vd., 2008). Tüm bu çalışma bulguları göstermektedir ki etnik ya da etnikler arası örgütlenmeler grup bilinci oluşturmada ve kolektif eylemi organize etmede önemli bir role sahiptir.

Bireysel Farklılıklar

Göçmenlerin politik katılımında grup düzeyi değişkenlerinin yanı sıra bireysel farklılıklar da önemli bir rol oynamaktadır. Bunlara sosyoekonomik düzey, eğitim, cinsiyet, kuşak ya da varışından itibaren geçen süre örnek gösterilebilir.

Örneğin, göçmenlerin pek çoğu ev sahibi ülkeye vardığında düşük sosyoekonomik koşullar altında yaşamak zorunda kalmaktadır. Ekonomik açıdan zorlanma, birden fazla işte çalışma ve yeterli zaman bulamama gibi faktörler onların politik eylem katılımlarına engel olabilir (Bilodeau, 2008). Fakat göçmenlerin politik eylem katılımında en belirleyici etmenlerden biri eğitim düzeyidir. Yüksek eğitim düzeyine sahip ve prestijli meslek gruplarındaki göçmenlerin, düşük eğitim düzeyine sahip ve düşük mesleki statüye sahip göçmenlere göre daha fazla normatif politik katılım gösterdiği tutarlı bir şekilde gösterilmektedir (Bilodeau, 2008; Black, 1987; Chui vd., 1991; Gezici-Yalcin, 2007; Klandermans vd., 2008; Togeby, 2004). Politik meselelerle ilgilenmek entelektüel yeterlilik gerektirdiğinden eğitim düzeyinin politik katılıma etkileri şaşırtıcı görünmemektedir. Ayrıca İngiltere’de eğitim düzeyi yüksek Müslümanların normatif olmayan kolektif eylemlere yönelik destekleri ve terörü haklı çıkarma eğilimleri -düşük eğitim düzeyine sahip olanlara kıyasla- daha düşüktür (Tausch vd., 2009). Tüm bu bulgular ışığında, göçmenlerin politik entegrasyonu için eğitimin büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Cinsiyetin göçmenlerin politik katılımı üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalar her zaman tutarlı sonuçlar vermemiştir. Hollanda’daki Türk, Faslı, Surinamlı ve Antil göçmenlerin politik katılımını inceleyen bir çalışmada, kadınların erkeklere göre daha az politik katılım (mahalle meclisine katılım, oy kullanma vb.) gösterdiği bulunmuştur (Tillie, 2004). Benzer şekilde, Kanada’da erkek göçmenlerin belirli politik aktivitelerde kadınlara göre daha fazla yer aldığı görülmüştür (Chui vd., 1991). Yine Danimarka’da yaşayan göçmenler üzerinde yapılan bir çalışmada Pakistanlı erkek göçmenlerin politik eylem katılımlarının kadınlara kıyasla daha fazla olduğu fakat Türk ve eski-Yugoslavya göçmenlerinde cinsiyet farklılıklarının olmadığı gözlenmiştir (Togeby, 2004). Nitekim Klandermans ve arkadaşlarının (2008) Hollanda’daki

Türk ve Faslı ve New York'taki Türk göçmenlerle yürüttükleri çalışmada cinsiyet farklılıkları gözlenmemiştir. Almanya'daki Türk göçmenlerle yapılan bir çalışmada ise kadınların erkeklere göre normatif eylem katılımının (dilekçe imzalama, zenofobiye karşı gösteri) ve iç-grup örgütlerine verdikleri desteğin daha fazla olduğu görülmüştür (Simon ve Ruhs, 2008). Tüm bu çalışmalar doğrultusunda, her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında yetkinlik özellikleriyle karakterize politik faaliyetler erkeklerin baskın olduğu bir alan olarak algılsa da (Glick ve Fiske, 1996), politik katılımında cinsiyet farklılıklarının hem çeşitli politik faaliyetler hem farklı göçmen grupları açısından incelenmesinin önemine vurgu yapmak yerinde olacaktır.

Göçmenlerin politik katılımında kuşaklar arası farklılıklar göze çarpmaktadır. Birinci kuşak göçmenler, ağırlıklı olarak gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere göç ettiği için, ev sahibi ülkenin sosyal, ekonomik ve politik koşullarından memnun olma eğilimindedir. Bu durum, onların ev sahibi ülkenin hükümetine karşı iyimser olmalarına ve protesto etme motivasyonlarının azalmasına yol açabilir (Bilodeau, 2008). Birinci kuşak göçmenlerin politik eylem katılımlarının düşük olmasına dair bir diğer açıklama ise göç ettikleri ülkenin dilinde yetersiz olmalarıdır. Çünkü politik meseleleri anlamak ve gündemi tartışmak o ülkenin dilini iyi düzeyde bilmeyi gerektirir (Black, 1987; Parkin ve Zlotnick, 2011; Reichert, 2017). Ek olarak, göç olgusu bireylerin hem finansal hem de duygusal kaynakları için oldukça yıpratıcı bir süreçtir. Yeni yerleşen göçmenler ağırlıklı olarak uygun bir iş bulma ve evin güvenliğini sağlama gibi süreçlerle ilgilenmektedir. Bu nedenle yeni bir ülkeye yerleşen bireyler zaman ve enerjisini yeni ülkenin politik sistemini anlamaya harcamak yerine daha farklı önceliklerine ayırabilir (Black, 1987; Chui vd., 1991). Öte yandan ikinci kuşak göçmenlerin hem birinci hem de üçüncü kuşak göçmenlere göre, daha fazla politik katılım (politik grup üyeliği, oy kullanma, politikacılarla temasa geçme ve seçim kampanyalarına katılma) gösterdikleri gözlenmiştir (Chui vd., 1991).

Son olarak, yazında göçmenlerin varışından itibaren geçen sürenin politik katılıma etkisi üzerine tutarlı bulgular mevcut değildir. Örneğin, bazı çalışmalarda göçmenlerin göç etmiş oldukları ülkelerde geçirdikleri sürenin, onların protestoya katılımı ile ilişkisi olmadığı görülmüştür (Bilodeau,

2008; Klandermans vd., 2008). 4 ila 6 ve 7 ila 10 yıldır Kanada'da yaşayan göçmenlerin protesto çekimserliği 1 ila 3 yıldır orada yaşayan göçmenlerle farklılaşmamaktadır ve hatta yaklaşık otuz sene yaşamanın bile Avustralya'daki göçmenlerin politik katılımı üzerinde etkisi yoktur (Bilodeau, 2008). Kanada'da yapılan başka çalışmada ise 11 ila 20 yıl kadar süredir Kanada'da yaşayan göçmenlerin politik katılımının 10 yıldan daha az süredir Kanada'da bulunan göçmenlere kıyasla- daha yüksek olduğu görülmüştür (Black, 1987). Öte yandan yirmi yıldan daha fazla süredir yaşayan göçmenlerin politik katılımının düştüğü gözlenmiştir. Özetle, yeni bir ülkeye varışından beri geçen süre kademeli bir şekilde artan bir örüntü izlememektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Göçmenler ve diğer azınlık gruplarının politik eylem katılımı memnun olmadıkları sosyal koşulları değiştirmek, sosyal adaleti sağlamak ve onlara karşı ayrımcılığı azaltmak için kamuoyu önünde seslerini duyurmada ve yetkililere şikayetlerini iletmede önemli bir araçtır (van Zomeren ve Iyer, 2009). Fakat çoğu azınlık grubu üyeleri kendi iç grubunun mevcut durumundan memnun olmamasına rağmen, çok azı sosyal değişim için politik eylemlere katılmaya motive olmaktadır. Göçmenlerin normatif olan ve olmayan kolektif eylemlere hangi motivasyonla katıldığı hakkında iç görüş kazanmak, bu grupların politik entegrasyonu için gerekli adımların atılmasında oldukça önemlidir. Göçmen gruplarının yasal kanallarla seslerini duyurabilmeleri hem bu grupların psikososyal uyumlarına hem ev sahibi ülkenin demokratik atmosferine katkı sağlar (Bilodeau, 2008). Bu nedenle, bu grupların memnun olmadıkları sosyopolitik koşulları değiştirmek üzere politik katılımlarının desteklenmesi hem göçmen gruplar hem ev sahibi ülke için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, göçmenlerin politik katılımının altında yatan sebeplerin ve dinamiğinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Sosyal psikologlar göçmen ve diğer azınlık gruplarının politik eylem katılımında adaletsizlik, sosyal kimlik, grup etkililiği ve gruplar arası temas gibi grup düzeyindeki değişkenlere odaklanmıştır. Grup düzeyindeki faktörlerin yanı sıra eğitim düzeyi ve kuşak gibi bireysel farklılıklar da politik katılımı önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, göçmenlerin politik entegrasyonunu incelemek ve desteklemek üzere gerçekleştirilen çalışmaların hem gruplar arası

süreçleri hem bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu derleme çalışmasında göçmenlerin politik katılımında etkili olan faktörler ağırlıklı olarak kolektif eylem çerçevesi özelinde ele alınmıştır. Fakat politik katılımın çok katmanlı ve dinamik bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Kolektif eylemleri, normatif olan ve olmayan olmak üzere iki kategoride incelemek indirgemeci bir yaklaşım olabilir. Örneğin kolektif eylemlerin liberal ya da otorite yanlısı/muhafazakâr yönelimli olması, politik eylemlerin zaman ve çaba açısından bedelleri ya da kolektif eylemlerde anonim olma olgusu kolektif eylemlerin karmaşık ve çok boyutlu yapısına işaret etmektedir. Göçmen gruplarının farklı kolektif eylem türlerine yönelmesinin kendine özgü sebeplerine odaklanması araştırmacılara daha geniş bir anlayış kazandıracaktır. Ek olarak, kolektif eylemin operasyonel tanımı çok çeşitli şekillerde yapılabilmektedir (van Zomeren ve Iyer, 2009). Kolektif eylem katılımı araştırmacılar için incelenmesi güç ve etik açıdan hassas bir konu olması nedeniyle, yapılan pek çok korelasyonel ve deneysel çalışmada göçmen ve azınlık grubu üyelerinin kolektif eyleme katılma niyeti ya da öz-bildirime dayalı geçmiş katılımları ölçülmüştür. Fakat düşünce, niyet ve motivasyonun her zaman davranışın yordayıcısı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır (van Zomeren vd., 2008, 2012).

Kolektif eylem ağırlıklı olarak azınlık grupları bağlamında incelenmektedir (van Zomeren ve Iyer, 2009). Bunun en temel sebeplerinden biri, ana akım kültürden bireylerin sosyal, ekonomik ve politik kurumlarda kontrol ve güce sahip olması ve toplumdaki avantajlı konumlarını korumaya istekli olmalarıdır (Wright ve Tropp, 2002). Öte yandan avantajlı grup üyelerinin, göçmenlerin lehine ya da göçmen karşıtı kolektif eylemlere ve genel ana akım protestolara katılımlarının altında yatan sebeplerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin faydalı olacağına inanmaktayız. Daha önce de bahsedildiği üzere, yerel halkın ve göçmenlerin kolektif eyleme katılımının altında yatan mekanizmalar birbiriyle büyük ölçüde benzerlik gösterse de belirli açılardan farklılaşabilmektedir (Bilodeau, 2008; Klandermans vd., 2008). Hem yerel halkın hem azınlık grubu üyelerinin politik eylem katılımını etkileyen faktörlerin incelendiği daha fazla sayıda karşılaştırmalı çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kolektif eylemin çoğunlukla dezavantajlı gruplar bağlamında incelenmesinde bir diğer önemli husus ise belirli grupların belirli bir alanda dezavantajlı konuma sahip olup farklı bir alanda avantajlı konumda olabileceği üzerinedir. Alan yazında kesişimselcilik (Cole, 2009) olarak yer alan bu olgu, kolektif eylem sürecinde büyük önem arz etmektedir. Bu duruma beyaz bir işçinin mesleki açıdan dezavantajlı konumuna karşı ırksal açıdan avantajlı konumu ya da siyah bir erkeğin ırksal açıdan dezavantajlı konumuna karşı cinsiyet açısından avantajlı konumu örnek gösterilebilir. Bu doğrultuda, göçmenler bağlamında kesişimselciliğin kolektif eylem sürecindeki etkisi gelecek araştırmalarda incelenebilir.

Göçmenler ve diğer etnik azınlık grupların politik katılımı sosyoloji, psikoloji, tarih ve siyaset bilimlerinin ortak çalışma alanlarındadır. Bu nedenle göçmen ve diğer dezavantajlı grupların politik katılımları altında yatan süreçleri incelerken multidisipliner bir yaklaşım benimsemenin önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu sayede politik katılımı etkileyen makro ve mikro düzeydeki değişkenler hakkında daha fazla iç görü kazanmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Adams, J. S. (1963). Toward an Understanding of Inequity. *Journal of Abnormal Psychology*, 67 (5), 422–436. <https://doi.org/10.1037/h0040968>

Bagci, S. C. and Turnuklu, A. (2018). Intended, Unintended, and Unknown Consequences of Contact: The Role of Positive and Negative Contact on Out-Group Attitudes, Collective Action Tendencies, and Psychological Well-Being. *Social Psychology*, 50, 7-23. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000355>

Becker, J. C. and Tausch, N. (2015). A dynamic model of engagement in normative and non-normative collective action: Psychological antecedents, consequences, and barriers. *European Review of Social Psychology*, 26, 43-92. <https://doi.org/10.1080/10463283.2015.1094265>

Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>

Bilodeau, A. (2008). Immigrants' Voice through Protest Politics in Canada and Australia: Assessing the Impact of Pre-Migration Political Repression. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (6), 975-1002.

Birt, C. M. and Dion, K. L. (1987). Relative deprivation theory and responses to discrimination in a gay male and lesbian sample. *British Journal of Social Psychology*, 26, 139-145. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1987.tb00774.x>

Black, J. H. (1987). The Practice of Politics in Two Settings: Political Transferability Among Recent Immigrants to Canada. *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique*, 20 (4), 731-753.

Bloemraad, I. and Trost, C. (2008). It's a family affair: Inter-generational mobilization in the spring 2006 protests. *American Behavioral Scientist*, 52, 507–532. <https://doi.org/10.1177/0002764208324604>

Bloemraad, I. and Vermeulen, F. (2014). Immigrants' political incorporation. M. Martiniello ve J. Rath (Ed.), *An introduction to immigrant incorporation studies: European perspectives* içinde (s. 227–249). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Cakal, H., Hewstone, M., Güler, M. and Heath, A. (2016). Predicting support for collective action in the conflict between Turks and Kurds: Perceived threats as a mediator of intergroup contact and social identity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19(6), 732-752. <https://doi.org/10.1177/1368430216641303>

Chui, T. W. L., Curtis, J. E. and Lambert, R. D. (1991). Immigrant background and political participation: examining generational patterns. *Canadian Journal of Sociology*, 16(4), 375-396.

Cole, E. R. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American Psychologist*, 64(3), 170-180. <https://doi.org/10.1037/a0014564>

Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83(2), 85-113. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.83.2.85>

Dion, K. L. (2002). The social psychology of perceived prejudice and discrimination. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 43, 1-10. <https://doi.org/10.1037/h0086899>

Dixon, J., Durrheim, K. and Tredoux, C. (2007). Intergroup contact and attitudes towards the principle and practice of racial equality. *Psychological Science*, 18, 867-872. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9280.2007.01993.x>

Dixon, J., Tropp, L. R., Durrheim, K. and Tredoux, C. (2010). "Let them eat harmony": Prejudice-reduction strategies and attitudes of historically disadvantaged groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19, 76-80. <https://doi.org/10.1177/0963721410363366>

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. and Saguy, T. (2009). Commonalty and the complexity of "we": Social attitudes and social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13, 3-20. <https://doi.org/10.1177/1088868308326751>

Gezici-Yalcin, M. (2007). *Collective Action of Immigrants from Turkey Living in Germany* (Yayınlanmamış doktora tezi). Philipps-Universität Marburg

Glasford, D. E. and Dovidio, J. F. (2011). E pluribus unum: Dual identity and minority group members' motivation to engage in contact, as well as social change. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 1021-1024. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.03.021>

Glick, P. and Fiske, S.T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>

Grant, P. R. (2008). The protest intentions of skilled immigrants with credentialing problems: A test of a model integrating relative deprivation theory with social identity theory. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 687-705. <https://doi.org/10.1348/014466607X269829>

Hässler, T., Ullrich, J., Bernardino, M., Shnabel, N., van Laar, C., Valdenegro, D..., Ugarte, L. M. (2020). A large-scale test of the link between intergroup contact and support for social change. *Nature Human Behaviour*, 4(4), 380-386. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0815-z>

Hayward, L. E., Tropp, L. R., Hornsey, M. J. and Barlow, F. K. (2017). How negative contact and positive contact with Whites predict collective action among racial and ethnic minorities. *British Journal of Social Psychology*, 57(1), 1-20. <https://doi.org/10.1111/bjso.12220>

Kaya, O. ve Mamatoğlu, N. (2019). Kimlik Gücü ile Kolektif Eylem Arasındaki İlişkide Sosyal Adaletin Düzenleyici Rolü. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 68-75 <https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.1.08>

Klandermans, B. (1997). *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell.

Klandermans, B. (2014). Identity Politics and Politicized Identities: Identity Processes and the Dynamics of Protest. *Political Psychology*, 35, 1-22. <https://doi.org/10.1111/pops.12167>

Klandermans, B., van der Toorn, J. and van Stekelenburg, J. (2008). Embeddedness and Identity: How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review*, 73(6), 992-1012. <https://doi.org/10.1177/000312240807300606>

Koopmans, R. (2004) Migrant mobilisation and political opportunities: variation among German cities and a comparison with the United Kingdom and the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(3), 449-470. <https://doi.org/10.1080/13691830410001682034>

Kranendonk, M. and Vermeulen, F. (2019) Group identity, group networks, and political participation: Moroccan and Turkish immigrants in the Netherlands. *Acta Polit*, 54, 625–666. <https://doi.org/10.1057/s41269-018-0094-0>

Michon, L. and Vermeulen, F. (2013) Explaining Different Trajectories in Immigrant Political Integration: Moroccans and Turks in Amsterdam, *West European Politics*, 36(3), 597-614. <https://doi.org/10.1080/01402382.2013.773727>

Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A. and Mielke, R. (1999). Strategies to Cope With Negative Social Identity: Predictions by Social Identity Theory and Relative Deprivation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2), 229-245. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.76.2.229>

Mülteciler Derneği, 2021. Suriyeliler Seçimde Oy Kullanacak Mı? Erişim Tarihi: 07.09.2021. <https://multeciler.org.tr/suriyeliler-secimde-oy-kullanacak-mi/>

Parkin, M. ve Zlotnick, F. (2011). English Proficiency and Latino Participation in U.S. Elections. *Politics & Policy*, 39(4), 515-537. <https://doi.org/10.1111/j.1747-1346.2011.00302.x>

Pettigrew, T. F. and Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>

Pilati, K. and Morales, L. (2016). Ethnic and immigrant policies vs. mainstream politics: the role of ethnic organizations in shaping the political participation of immigrant-origin individuals in Europe. *Ethnic and Racial Studies*, 39(15), 2796-2817. <https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1181270>

Reichert, F. (2017). Conditions and constraints of political participation among Turkish students in Germany. *Cogent Psychology*, 4: 1351675. <https://doi.org/10.1080/23311908.2017.1351675>

Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Berkeley: University of California Press.

Saab, R., Harb, C. and Moughalian, C. (2017). Intergroup Contact as a Predictor of Violent and Nonviolent Collective Action: Evidence From Syrian Refugees and Lebanese Nationals. *Peace and Conflict Journal of Peace Psychology*, 23 (3), 297-306. <https://doi.org/10.1037/pac0000234>

Saguy, T., Tausch, N., Dovidio, J. and Pratto, F. (2009). The irony of harmony: Intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science*, 20, 114-121. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02261.x>

Simon, B. and Grabow, O. (2010). The politicization of migrants: Further evidence that politicized collective identity is a dual identity. *Political Psychology*, 31(5), 717-738. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00782.x>

Simon, B. ve Ruhs, D. (2008). Identity and Politicization Among Turkish Migrants in Germany: The Role of Dual Identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1354-1366. <https://doi.org/10.1037/a0012630>

Simon, B., Reichert, F., Schaefer, C. D., Bachmann, A. and Renger, D. (2015). Dual Identification and the (De-)Politicization of Migrants: Longitudinal and Comparative Evidence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 25, 193-203. Doi:10.1002/casp.2206

Stürmer, S. and Simon, B. (2004). Collective action: Towards a dual-pathway model. *European Review of Social Psychology*, 15, 59-99. <http://dx.doi.org/10.1080/10463280340000117>

Şimdi, M. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Siyasal Katılım Davranışları: Mardin İli Örneği. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 3(3), e-ISSN: 2636-8137.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Erişim Tarihi: 07.09.2021. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Tajfel, H. and Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. W.G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of inter-group relations* içinde (s. 33-47). Monterey. C.A: Brooks/Cole.

Tausch, N., Becker, J. C., Spears, R., Christ, O., Saab, R., Singh, P. ve Siddiqui, R. N. (2011). Explaining radical group behavior: Developing emotion and efficacy routes to normative and nonnormative collective action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 129–148. <https://doi.org/10.1037/a0022728>

Tausch, N., Saguy, T. and Bryson, J. (2015). How does intergroup contact affect social change? Its impact on collective action and individual mobility intentions among members of a disadvantaged group. *Journal of Social Issues*, 71(3), 536-553. Doi: 10.1111/josi.12127

Tausch, N., Spears, R. and Christ, O. (2009). Religious and national identity as predictors of attitudes towards the 7/7 bombings among British Muslims: An analysis of UK opinion poll data. *International Review of Social Psychology*, 22(3-4), 103-126.

Tillie, J. (2004). Social Capital of Organisations and Their Members: Explaining the Political Integration of Immigrants in Amsterdam. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (3), 529-541.

Togeby, L. (2004). It depends...How organisational participation affects political participation and social trust among second-generation immigrants in Denmark. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 30(3), 509-528. <http://dx.doi.org/10.1080/13691830410001682061>

Tropp, L. R., Hawi, D. R., van Laar, C. and Levin, S. (2012). Cross-ethnic friendships, perceived discrimination, and their effects on ethnic activism over time: A longitudinal investigation of three ethnic minority groups. *British Journal of Social Psychology*, 51, 257-272. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2011.02050.x>

Ufkes, E. G., Calcagno, J., Glasford, D. R. and Dovidio, J. F. (2016). Understanding how common ingroup identity undermines collective action among disadvantaged-group members. *Journal of Experimental Social Psychology*, 63, 26-35. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2015.11.006>

Uslucan, H. H. and Sauer, M. (2020). Political Participation and Party Preferences among Immigrants of Turkish Origin in Germany. *Uluslararası İlişkiler*, 17, 113-128. <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.865541>

van Stekelenburg, J. (2013). The Political Psychology of Protest: Sacrificing for a Cause. *European Psychologist*, 18(4), 224-234. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000156>

van Stekelenburg, J. and Klandermans, B. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology Review Article*, 61, 886-905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>

van Zomeren, M. (2019). Intergroup contact and collective action: A match made in hell, or in heaven?. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 3, 75-82. <https://doi.org/10.1002/jts5.35>

van Zomeren, M. and Iyer, A. (2009). Introduction to the social and psychological dynamics of collective action. *Journal of Social Issues*, 65, 645-660. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01618.x>

van Zomeren, M., Postmes, T. and Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134, 504-535. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.134.4.504>

van Zomeren, M., Postmes, T. and Spears, R. (2012). On conviction's collective consequences: Integrating moral conviction with the social identity model of collective action. *British Journal of Social Psychology*, 51, 52-71. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2010.02000.x>

Verkuyten, M. (2017). Dual identity and immigrants' protest against discrimination: The moderating role of diversity ideologies. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(6), 924-934. <https://doi.org/10.1177/1368430216629813>

Verkuyten, M. and Yildiz, A. A. (2007). National (Dis)identification and Ethnic and Religious Identity: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(10), 1448-1462. <https://doi.org/10.1177/0146167207304276>

Walker, I. ve Mann, L. (1987). Unemployment, Relative Deprivation, and Social Protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(2), 275-283. <https://doi.org/10.1177/0146167287132012>

Wiley, S., Figueroa, J. and Lauricella, T. (2014). When does dual identity predict protest? The moderating roles of anti-immigrant policies and opinion-based group identity. *European Journal of Social Psychology*, 44, 209-215. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2004>

Wright, S. C. and Lubensky, M. (2009). The struggle for social equality: Collective action versus prejudice reduction. S. Demoulin, J. P. Leyens ve J. F. Dovidio (Ed.), *Intergroup misunderstandings: Impact of divergent social realities* içinde (s. 291–310). Oxford, United Kingdom: Psychology Press.

Wright, S. C. and Tropp, L. R. (2002). Collective action in response to disadvantage: Intergroup perceptions, social identification, and social change. I. Walker ve H. J. Smith (Ed.), *Relative deprivation: Specification, development, and integration* içinde (s. 200–236). Cambridge University Press.

Wright, S. C., Taylor, D. M. and Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994 –1003.